

Akademik İsa Həbibbəyli

Ədəbiyyatda Qarabağ mövzusunun elmi-nəzəri dərki

Filologiya elmləri doktoru Salidə Şərifovanın “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən əsərlərin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili” adlı monoqrafiyası ədəbiyyatşünaslıq elmi üçün yeni bir töhfədir.

Dörd fəsildən ibarət olan monoqrafik tədqiqat “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən publisistikanın janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili”, “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən nəzmin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili”, “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzu-

sunu əks etdirən nəsrin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili”, “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən dram əsərlərin, ssenarilərin və filmlərin janr xüsusiyyəti, problematikası və obrazları” başlıqları ilə təqdim edilir.

Salidə Şərifova XX əsrin 90-cı illərindən XXI əsrin bizim günlərə qədərki zaman axarında Qarabağ mübarizəsini əks etdirən bədii ədəbiyyatı Birinci Qarabağ müharibəsi və Vətən müharibəsi dövrlərinin ədəbiyyatı kimi iki qismə ayırması təqdirəlayiqdir. Müəllif 2016-cı il dördgünlük Qarabağ müharibəsini də nəzərdən qaçırmır, Aprel döyüşlərinin bu iki müharibə arasında keçid rolunu oynamasını xüsusi olaraq vurğulayır. Tədqiqatçımızın dövrün ədəbiyyatına və ədəbi prosesinə sistemli yanaşması mövzunun uğurlu elmi həlli baxımından əhəmiyyətlidir.

Janr xüsusiyyəti

Ədəbiyyatşünaslıqda aktualıq kəsb edən məsələlərdən biri əsərlərin janr xüsusiyyətinin tədqiq edilməsidir. Salidə Şərifova bir nəzəriyyəçi alim kimi Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən əsərlərin janrlarına və xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirir.

Tədqiqatçı Qarabağ mövzusunun əks etdirən publisistikanın özündə müxtəlif janrları ehtiva etməsini göstərir. Müəllif tədqiqatda Qarabağ mövzusunun publisistikanın xəbər, hesabat, müsahibə, reportaj, korrespondensiya, məqalə, icmal, resenziya, məktub, mətbuat xülasəsi, zarisovka, oçerk, pamflet, esse, gündəlik, səfərnəmə, xatirə və s. kimi janrlarında əksini tapmasını göstərir. Salidə Şərifova məzmun informativliyiylə fərqlənən publisistikanın məntiqi, konseptual vasitələrlə emosional - üslubi formada ictimai - siyasi faktlar və prosesləri əks etdirməsini açıqlayır. Kitabda tədqiqatçılar

Qarabağ Azərbaycandır!

tərəfindən publisistikanın üç qrupuna üstünlük verilməsinə toxunulmasının qeyd edilməsi maraq doğurur. Salidə Şərifova bunların informasiya, analitik və bədii publisistika olmasını göstərir. Onların hər birini geniş şəkildə tədqiq edir.

Analitik publisistikanın, yəni elmi publisistikanın induksiya (təhlil) və deduksiya (sintez) üsuluna əsaslanmasını vurğulayır. Müəllif analitik publisistikaya aid olan məqaləni, icmal, resenziyanı, şərh, hesabatı, diskussiyanı, korrespondensiyanı və s. bədii nümunələr əsasında təhlil edir. Tədqiqatçı bu növlər arasındakı fərqli xüsusiyyətləri də tədqiq edir. Məsələn, məqalənin, essenin və s. özünəməxsus xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirir. Salidə Şərifova qeyd edir ki, məqalə həcm baxımından sərbəst olmasına rəğmən, bədii təxəyyülə yol vermir. Nəzəriyyəçi alim məqaləni analitik publisistik növün janrı kimi faktların səbəb-nəticə əlaqəsində təqdim edilməsinə toxunur. Esseyə münasibət bildirərkən vurğulayır ki, esse həcmcə kiçik olur, ancaq müəllif təxəyyülünə yer verilir. Salidə Şərifova Müstəqillik dövrü Qarabağ mövzusunun əks etdirən icmalların həm daxili, həm beynəlxalq olmasını qeyd edir. Kompozisiya quruluşunu əsasən, tezis, arqument, nəticə əhatə edən icmallarda 44 günlük Vətən müharibəsi haqqında aktual məsələlər işıqlandırılır.

Salidə Şərifova publisistikada informasiya xarakterli publisistik nümunələrin lakonik və neytral olmasına toxunur. Tədqiqatçı qeyd edir ki, informasiya xarakterli publisistikada müsahibə qısa olur və faktın şərhini isə genişləndirilmiş şəkildə təqdim edir. İnformasiya xarakterli publisistikada müsahibənin, reportajın geniş yer tutmasına toxunur. Müəllif müsahibənin müəllif hüquqlarının müəyyən nüanslara malik olduğu janr olmasını qeyd edir. Salidə Şərifova Müstəqillik dövrü Qarabağ müharibəsini əks etdirən reportajlar haqqında bəhs edərkən, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı, telereportyor Çingiz Mustafayevin reportajlarının əhəmiyyətini də vurğulayır.

Monoqrafiyada Qarabağ mövzusunun əhatə edən bədii publisistikanın bir sıra janrları ətrafında fikir mübadiləsinin aparılması da maraq doğurur. Salidə Şərifova bədii publisistikanın oçerk, felyeton, pamflet, parodiya və digər janrlarının həm publisistika janrı kimi, həm də bədii ədəbiyyatın janrı qismində təqdim edilməsini qeyd edir. Bədii və publisistikanın xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən bədii publisistikada Qarabağ mövzusunun əsasən, oçerk janrında geniş yer tapmasını vurğulamaqla yanaşı zarisovka kimi janrlarına da aydınlıq gətirir. Müəllif Müstəqillik dövrü Qarabağ mövzusunun əks etdirən bədii publisistikada zarisovkaya rast gəlinməsinə onun konkret hadisənin və ya konkret insanın bədii təsvirini təqdim etməsi ilə əlaqələndirir.

Tədqiqatçı monoqrafik tədqiqatda Müstəqillik dövrü Qarabağ müharibəsini əks etdirən publisistikada ictimai xarakter daşıyan oçerk janrının faktlara söykənərək, müasirliyi əks etdirən janr olmasını vurğulayır. Oçerkin fərqləndirici xüsusiyyətlərinə toxunan müəllif əsas xüsusiyyət kimi onun reallığı əks etdirməsini göstərir. Salidə Şərifova oçerkdə bədiiliklə sənədliliyin vəhdətinin olmasına, tipləşdirmə, çoxfunksionalıq kimi xüsusiyyətləri də özündə əks etdirməsinə toxunur. Müəllif onu da xüsusi vurğulayır ki, oçerkin mərkəzində insan olur. Müstəqillik dövrü Qarabağ müharibəsini əks etdirən oçerklərdə insanların müxtəlif şəkildə təqdim edilməsini göstərir. Bu insanların döyüşən zabıt və ya əsgər, şəhid, əsir düşmüş insan və digər insanlar olmasını qeyd edir. Alim oçerkdə faktiki həyat materiallarının, sənədliliyin əksini tapmasını nümunələr əsasında tədqiq edir. Salidə Şərifova Qarabağ mövzusunun əks etdirən oçerkdə yoloçerklərinin, yəni yol qeydlərinin xüsusi yer tutmasını vurğulayır.

Müəllif Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən kiçik nəzm forması olan şeirin janr xüsusiyyətini həm poetik janr daxilində, həm də ədəbi cərəyanlarda göstərməsinə aydınlıq gətirir. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən nəzm nümunələrinin yalnız müasir dövr poeziyasının şeir şəkillərində deyil, həm də klassik şeir şəkillərində də əksini tapmasını vurğulayır.

Qarabağ Azərbaycandır!

Bayatı, qəzəl, qoşma və s. janrlarda poetik nümunələrin qələmə alınmasını göstərir. Bədii nümunələr əsasında fikrini açıqlayır. Müəllif Azərbaycan ədəbiyyatında M.M. Nəvvabın, Həsənəli xan Qaradağının və d. şəxslərin qəzəl yaradıcılığının müasir dövrümüzdə davam etdirilməsinə toxunur. Qəzəl janrında da Qarabağ mövzusunun əks etdirilməsinə vurğulayan müəllif Vaqif Bəhmənlinin, Teymur Kərimlinin və d. müəlliflərin poetik yaradıcılıqlarında yer almalarını açıqlayır. Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasında Qarabağ mövzusunda qələmə alınmış şeirlərin janr qarışıqlığı postmodern cərəyanında yaranmış poetik nümunələrdə rast gəlinməsi, nəzm və musiqi janrlarının qarışıqlığı kimi formalaşan mars janrı, meyxana janrı, sərbəst şeir şəkli və s. tədqiqatın obyektinə çevrilir.

Müəllif Azərbaycan xalqının tarixinin üç dövründə marş janrının daha fəal inkişaf etməsini vurğulayır. Nəzəriyyəçi alimin marş janrını dövləşdirməsi maraqlı kəsb edir. Müəllif marş janrını üç dövrə bölgüsünü xalqın milli oyanış dövrlərinə təsadüf etməsi ilə əlaqələndirir. Salidə Şərifova birinci dövrü 1918-ci ilə aid edir. Bu dövrün Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması və inkişafı dövrünə təsadüf etməsini vurğulayır. Müəllif ikinci dövrü 1988-1991-ci illərə aid edir ki, bu dövr Azərbaycan Milli - Azadlıq Hərəkatı dövrüdür. Tədqiqatçı üçüncü dövrün 2016-cı il aprel döyüşlərindən başlanmasını və 2020-ci il Vətən müharibəsinədək davam edən dövr olmasını qeyd edir.

Tədqiqatçımız Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunı əks etdirən böyük epik-lirik əsərlərə də diqqət yetirir. Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin “Zəfər yolu”, Xalq şairi Vahid Əzizin “Heyrət səcdəsi”, Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlının “Qarabağa dönüş”, Ramiz Duyğunun “Bir oğul istəyir Vətən”, Əlirza Həsərin “Barıt qoxulu çiçək”, Balayar Sadiqin “Şəhid ətri”, “Zəfər simfoniyası”, Elnur Uğur Abdiyevin “Hadrut fəthi”, Ay Bəniz Əliyarın “Zəfər yazanlar”, Sabir Arazlı Özgünün “Uğur, gözlə məni, qayıdacağam”, “Qarabağ – ruhumun beşiği”, Nizami Muradoğlunun “Alp Ərdoğan, Sultan Ərdoğan”, Abuzər Turanın “Zəfər nəğməsi” və s. poemaları təhlilə cəlb edir.

Salidə Şərifova Qarabağ mövzusunı əks etdirən poemaların janr xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirir. Maraqlı məqam tədqiqatçının Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunı əks etdirən poemaların ilk növbədə, epik-lirik növdə olmasına münasibət bildirməsidir. Müəllif həmçinin bu poemalarda bioqrafik elementlərin özünü göstərməsini də qeyd edir.

Tədqiqatçı Qarabağ mövzusunı əks etdirən nəsr əsərlərinin həm kiçik janr formalarında, həm də böyük janr formalarında olmasına toxunur. Hekayə, pritça, povest, roman kimi nəsr janrlarını ətraflı şəkildə tədqiq edir. Qarabağ mövzusunı əks etdirən hekayələrin janr xüsusiyyəti Salidə Şərifova tərəfindən incələnilir. Müəllif Qarabağ mövzusunda qələmə alınmış K. Abdullanın “Sarı Camış”, H. Mirələmovun “Məhəbbət hekayəti”, E. Hüseynbəylinin “Gözünə gün düşür”, K. Nəzirinin “Qoca uşaq”, Ş. Ağayarın “Şəkil”, M. Şərifovun “Yaddaşın dumanlı ləkələri”, A. Rəhimovun “Canavar balası”, Ü. Heydərovanın “Sükut”, V. Məhərrəmovun “Hərbi siri”, İ. Rəsulun “Bizim evin pilləkəni”, Ə. Olun “Qəbulda”, P. Bayramqızının “İnsanlığın hekayəsi”, X. Rzanın “Kötük baba”, Z. Məhərrəmlinin “Sevgimi neylədin, Daşaltı dərəsi?” və s. hekayələri təhlil obyektinə çevirir.

Salidə Şərifovanın Qarabağ mövzusunı əks etdirən povestləri tədqiqata cəlb etməsi maraqlı doğurur. Povest janrı Azərbaycan ədəbiyyatında müəlliflərin tez-tez müraciət etdikləri bir janr olmaması baxımından povest janrı diqqəti cəlb edir. Qarabağ mövzusunı əks etdirən povestlərin janr xüsusiyyətinə toxunan tədqiqatçı Qarabağ müharibəsini özündə əks etdirən povestlərin tarixi proyeksiyanı özündə ehtiva etməsinə toxunur və əsasən sənədli povest, radio-povest və s. olmasını qeyd edir. Qarabağ mövzusunı əks etdirən F. Fərəcovun “Zülmətdə işıq”, E. Hüseynbəylinin “Qurdun şərqisi”, H. Mirələmovun “Xəcalət”, M. Orucun “Son dayanacaqlardan biri”, S. Sərvinin

Qarabağ Azərbaycandır!

“Alyoşa əfsanəsi”, Ə. Azayevin “Əsgər anası”, K. Dünyamalıının “Qana boyanmış illər”, N. Rəhimovun “Qara qatar”, Z. Sultanovun “Göylərdən gələn gəlin”, A. Qaradərəlinin “Sevgilim Vətən” və digər müəlliflərin povestlərinə münasibət bildirir.

Tədqiqat əsərində Qarabağ mövzusunı əks etdirən romanların janr xüsusiyyətinin tədqiq edilməsi elmi yeniliyi ilə diqqəti cəlb edir. Müəllif Qarabağ mövzusunı əks etdirən roman nümunələrinin iki dövrü özündə ehtiva etməsini nəzərə çatdırır. Qarabağ müharibəsini və 44 günlük Vətən müharibəsini əks etdirən roman nümunələrinin özəl xüsusiyyətlərinə görə roman janrının yeni bir növünün – “Qarabağ romanı”nın yaranmasını elmi əsaslarla sübut edir. Ədəbiyyatşünasımızın “Qarabağ romanı” janrının formalaşmasına aydınlıq gətirməsi tədqiqatda diqqəti cəlb edir. Müəllif şərti olaraq “Qarabağ romanı” adlandırdığı bu janra elmi yanaşması ilə seçilir. Salidə Şərifova tarixə nəzər salır, müharibələr arasında paralel müqayisələr aparır. Müəllif 1941-1945-ci illər ərzində Sovet İttifaqı və Almaniya arasında gedən Böyük Vətən müharibəsi, onun ədəbiyyatda təsvir və tərənnüm edilməsi məqamına aydınlıq gətirir, onu Müstəqillik dövrü Qarabağ mövzusunda qələmə alınmış əsərlərlə müqayisə edir.

Müəllif azərbaycanlıların Böyük Vətən müharibəsində faşistlərə qarşı İttifaqın qalib gəlməsi üçün vuruşmalarını vurğulayırsa, Qarabağ müharibəsində azərbaycanlıların ata-baba yurdlarının azadlığı üçün öz torpaqlarında mübarizə aparmalarını da təqdim edir.

Salidə Şərifova Birinci Qarabağ müharibəsini əhatə edən roman nümunələrində gələcəyə olan nikbin ruhun əks etdirilməsinin hakim kəsilməsinə, Vətən müharibəsini əks etdirən roman nümunələrinin isə qalibiyyəti əks etdirməsinə toxunur.

Tədqiqatçı Birinci Qarabağ müharibəsi zamanı formalaşmış birinci tip “Qarabağ romanı” və Vətən müharibəsindən sonra yaranmış ikinci tip “Qarabağ romanı” arasındakı oxşar və fərqli cəhətlərin olması məqamına da aydınlıq gətirir. Birinci tip “Qarabağ romanı” nümunələrində tarixi keçmişə diqqət yetirilməsi, Ermənistanın Azərbaycana əvvəllər müşahidə edilən iddialarının təhlili, Qarabağın və ona yaxın rayonların işğalının, ermənilərin törətdiyi bəşəri cinayətlərin əks etdirilməsi, əsərin finalının gələcəyə yönəldilməsi, torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi uğrunda mübarizəyə çağırış və milli intibaha ümidin öz bədii əksini tapmasını vurğulayır. Salidə Şərifova ikinci tip “Qarabağ romanı”nda xalqın apardığı mübarizənin zəfərlə başa çatdırılmasını, torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsini, Qarabağın azad edilməsini və s. əksini tapmasını qeyd edir. Müəllif birinci tip “Qarabağ romanı”nda torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi uğrunda mübarizəyə çağırış və milli intibaha ümidin bədii əksini tapmasını, ikinci tip “Qarabağ romanı”nda Azərbaycan millətinin olum və ya ölüm seçiminə çevirərək apardığı mübarizənin zəfərlə başa çatdırılmasını qeyd edir. Güllü Məmmədovanın “Fatehlərin zəfəri” (Xüsusi təyinatlılar) əsərini ikinci tip “Qarabağ romanı” nümunəsi kimi təqdim edir.

Monoqrafiyada K. Əfsəroğlunun “Çadır” əsərinin janrı “roman içində roman”, A. Qaradərəlinin “Cəbrayıl əfsanəsi” radiatoroman, Ş. Sadiqin “OdƏrlər” romanı postmodern roman nümunəsi kimi təqdim edilir. E. Mehraliyevin “Doxsanıncı illər”, S. Əhmədlinin “Ömür urası”, A. Abbasın “Dolu”, N. Məmmədlinin “Zəngülə”, H. Mirələmovun “Dağlarda atılan güllə”, F. Güneyin “Qara qan” və digər romanlar “Qarabağ romanları” kimi geniş təhlil edilir.

AMEA-nın professoru Salidə Şərifova Qarabağ mövzusunı əks etdirən dram əsərlərinin, ssenarilərinin və filmlərinin janr xüsusiyyətinə aydınlıq gətirərkən, Birinci Qarabağ müharibəsini əks etdirən bədii və sənədli filmlərdə, dram əsərlərində faciə və dramın özünü göstərməsinə toxunur. Qarabağ mövzusunı əks etdirən pyeslərin olmasını, pyesin mühüm komponentlərinin dialoglar, monoloqlar və replikalar olmasına aydınlıq gətirir. Günel Anarqızının “Sərhədsiz səma” pyesinin

Qarabağ Azərbaycandır!

radio-pyes növündə təqdim edilməsinə toxunur. Salidə Şərifova Hüseynbala Mirələmovun “Xəcalət”, Əli Əmirlinin “Ünvansız qatar”, Mehman Musabəylinin “Yük vaqonu”, Elçin Hüseynbəylinin “Qaçaq qocalar”, Vidadi Babanlının “Ana intiqamı” və s. pyeslərini Birinci Qarabağ müharibəsini əks etdirən nümunələr kimi təqdim edir.

Problematika

Salidə Şərifova Müstəqillik dövrü Qarabağ mövzusunı əhatə edən əsərlərin problematikasına aydınlıq gətirir. Monoqrafiyada publisistikanın problematikasının ictimaiyyət üçün informativ xarakter daşıyan mövzular əhatə etməsinə toxunur. Tədqiqatçı publisistikanın problematikasının mövzu baxımından hərbi, ədəbi, siyasi, sosial, fəlsəfi, satirik və s. olmasını da qeyd edir. Həmin mövzuların özlərinə xas xüsusiyyətləri ilə fərqlənməsi amilini də açıqlayır.

Tədqiqatçımız elmi publisistik əsərlərdə siyasi və ictimai həyat məsələlərinin işıqlandırılmasına aydınlıq gətirir. Elmi (analitik) publisistik əsərlərdə müəllifin subyektiv yanaşması ilə bərabər dövrün aktual problemlərinə, təsvir edilən hadisə və insan surətlərinə münasibət bildirməsinin qaçılmaz olması da vurğulanır.

Salidə Şərifova yalnız Müstəqillik dövrünü əhatə edən elmi publisistikanı deyil, onun əvvəlki dövrlərindəki nümunələrinə də nəzər salır. Mir Möhsün Nəvvabın, Yaşar Qarayevin və digər tarixi şəxsiyyətlərin yaradıcılıqlarında tarixilik baxımından əhəmiyyət kəsb edən erməni-Azərbaycan qarşıdurmalarına olan müəllif mövqelərini əks etdirir. Salidə Şərifova şeirlərin problematikasını da geniş təhlil edir. Şeirin problematikasında yaxın, həmçinin uzaq tarixi keçmişimizin səhifələrinə nəzər salınmasına toxunur. Müəllif N. Həsənzadənin, F. Qocanın, F. Sadıqın, S. Rüstəmxanlının, V. Əzizin, H. Abbasın, A. Laçınlının, F. Fərəcovun, İ. Yusifoğlunun və digər müəlliflərin şeirlərində milli birliyə çağırışın, Qarabağ müharibəsinin ağrıacılarının ictimai şüur elementlərinin inikası kimi əks etdirir.

Ədəbiyyatşünas alim Birinci Qarabağ müharibəsinə aid poetik nümunələrin problematikasında insanların ağrı-acılarının, torpaq itkisinin, qaçqınlıq problemlərinin, torpaqların azad olunmasına ümidlərin və s. lirik düşüncələrlə təqdim edilməsinə, Vətən müharibəsi dövrünə aid şeirlərin problematikasında zəfərin tərənnüm edilməsinə toxunur.

Salidə Şərifova Qarabağ mövzusunı əks etdirən poemaların problematikasına da aydınlıq gətirir. Poemaların problematikasında Qarabağ Müharibəsinin faciə və dəhşətlərinin, ermənilərə məxsus milli xəstəliyin olmasının əks etdirilməsi vurğulanır. Poemaların problematikasına toxunan Salidə Şərifova onu vurğulayır ki, Birinci Qarabağ müharibəsini və Vətən müharibəsini əks etdirən poemalar oxşar və fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Müəllif bu məqamı incələyərək qeyd edir ki, Birinci Qarabağ müharibəsindən fərqlənən Vətən müharibəsi qəhrəmanının hiss-həyəcanlarının ifadəsi və hadisələrin təsviri fonunda zəfər, qalibiyyət təntənəsini əks etdirir.

Monoqrafiyada Qarabağ mövzusunı əks etdirən hekayələrin problematikasında müharibənin ağrı-acısı, itkiləri, törətdiyi faciələrlə bərabər gələcəyə ümid, qələbə sevinci, zəfərin cəmiyyətdə doğurduğu əks-sədanın əksini tapması göstərilir.

Tədqiqatçı 44 günlük Vətən müharibəsi dövründə qələmə alınmış hekayələrin problematikasında zəfərin, Milli Ordunun qalibiyyətinin əksini tapmasını bədii nümunələr əsasında açıqlayır. Müəllif istər Birinci Qarabağ müharibəsini, istərsə də Vətən müharibəsini əhatə edən hekayələrin problematikasının əsas məğzinin tarixi yaddaşa həkk olunmuş hadisələr təşkil etməsini vurğulaması reallığı əks etdirir.

Qarabağ Azərbaycandır!

Qarabağ mövzusunı əks etdirən povestlərin problematikasını torpaq acısı, müharibənin fəsadları, etnik, irqi, dini və ya milli qrupun düşünülmüş və sisteməlik şəkildə tam və ya qismən məhv edilməsini əks etdirən soyqırım məsələsi təşkil etməsi Salidə Şərifova tərəfindən qeyd edilir.

Qarabağ mövzusunı əks etdirən romanların problematikasında keçmiş tarixin xatırlanması, xalqdakı əzmkarlığın məhv olmaması, siyasi məqamlara aydınlıq gətirilməsi, müharibənin faciələrinin əks etdirilməsi, dinin təbliği və s. məqamların üstünlük təşkil etməsi Salidə Şərifova tərəfindən vurğulanır. Romanların problematikasında erməni əsirliyinə düşmüş azərbaycanlılara qarşı qeyri-insani münasibətlər və törədilən qəddar əməllər, əsirlərin bədən hissələrinin donor qismində satılması da əksinin tapır.

Romanların problematikasında Azərbaycan xalqına qarşı törədilmiş soyqırımlar, qaçqınlıq problemi də yer alması Salidə Şərifova tərəfindən bədii nümunələrlə tədqiq edilir.

Tədqiqatçı Qarabağ mövzusunı əks etdirən dram əsərlərin, ssenarilərin, filmlərin problematikasında müharibənin xalq həyatına təsirinin açıqlanmasına yanaşmasını müharibə mövzusu fonunda həyat hadisələrinin bədii materialı kimi deyil, cəmiyyətin keçdiyi tarixi mərhələsinin bədii inikası kimi göstərir.

Bu zəmində Salidə Şərifova Qarabağ mövzusunun kinomatoqrafiyanı da düşündürməsinə və maraq dairəsini əhatə etməsinə toxunur, “Fəryad” (1993), “Haray” (1993), “Laçın dəhlizi” (1993), “Ağ atlı oğlan” (1995), “Vətən mənə oğul desə” (1996), “Canavar balası” (1997), “Hər şey yaxşılığa doğru” (1997), “Sarı gəlin” (1998), “Qırmızı qar” (1998), “Cavanşir” (2002), “Arxada qalmış gələcək” (2004), “Girov” (2005), “Yalan” (2005), “Biz qayıdacağıq” (2007), “Bir addım” (2009), “Yaddaş” (2010), “Dolu” (2012), “Xoca” (2012), “Nabat” (2014), “Yarımçıq xatirələr” (2015), “Onun atası” (2015), “Qara Bağ” (2015), “Xüsusi təyinatlı İbad” (2016), “Son nəfəsədək” (2018), “Dönüş” (2018) və s. filmləri Birinci Qarabağ müharibəsinin tarixi məqamlarını əks etdirən film nümunələri kimi tədqiq edir.

Bədii obrazlar

Salidə Şərifova Müstəqillik dövrü Qarabağ mövzusunı özündə ehtiva edən əsərlərdəki obrazları da geniş şəkildə tədqiq edir. Müəllifin elmi və bədii publisistikada əksini tapmış obrazların müxtəlif olmasına toxunması diqqəti cəlb edir. Salidə Şərifova təhlilə cəlb etdiyi bədii nümunələrdə Müzəffər Ali Baş Komandan, 44 gün davam edən Vətən müharibəsinin döyüşçüsü, Azərbaycan Ordusunun zabit və əsgərləri, azad olunmuş torpaqlarımızın, Vətən uğrunda canını qurban vermiş şəhidlərimiz, sadə vətəndaş, günahsız qətlə yetirilmiş körpə və başqaları olmasını qeyd edir.

Maraqlı məqam müəllifin Müstəqillik dövrü Qarabağ mövzusunı əks etdirən publisistikanın obrazlarını əsasən iki yerə ayırmasıdır. Salidə Şərifova bu iki qrupu Azərbaycan xalqının xilaskarı olan obrazlar və Azərbaycan xalqının məhvinə can atmış obrazlar kimi qruplaşdırır.

Ədəbiyyatşünas alim Birinci Qarabağ müharibəsi və Vətən müharibəsi dövrlərini əks etdirən publisistik yazılarda obrazların oxşar və fərqli xüsusiyyətlərə malik olmasına toxunur. Bu məqam maraq kəsb edir. Müəllif Vətən müharibəsini əks etdirən publisistik yazılarda Vətən müharibəsində qələbə qazanmış Azərbaycan Ordusunun, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin obrazlarının xüsusi yer almasını da vurğulayır. Qəzənfər Paşayevin “Oğluma məktub”, Bəxtiyar Sadıqovun “Xilaskar İlham Əliyev”, Mustafa Çəmənlinin “Cəbhə xatirələrim... İyirmi yeddi il sonra” publisistik yazılarındakı obrazları bu baxımdan geniş təhlil obyektinə çevirir. Salidə Şərifova Qarabağ Müharibəsini əks

Qarabağ Azərbaycandır!

etdirən poetik nümunələrin obrazlarını geniş şəkildə tədqiq edir. Tədqiqatçı obrazlar içərisində Ali Baş Komandan, döyüşçü, şəhid, günahsız yerə qətlə yetirilmiş uşaq, şəfqət bacısı, Şuşa obrazı və s. obrazların yer almasına toxunur. Salidə Şərifova Vətən müharibəsini əks etdirən şeir nümunələrində Şuşa obrazının qalibiyyət rəmzi kimi çıxış etməsini qeyd edir.

Tədqiqatçı Müstəqillik dövrü poeziyasında Ali Baş Komandan İlham Əliyevin obrazını istər Birinci Qarabağ müharibəsini, istərsə də Vətən müharibəsini əks etdirən poetik nümunələrin əsas obrazlarından birinə çevrilməsinə toxunur. Müəllif Vətən Müharibəsini əks etdirən poetik nümunələrdə Ali Baş Komandanın qalib sərkərdə obrazı kimi canlandırılmasını təhlilə cəlb etdiyi poetik nümunələrlə təsdiq edir. Salidə Şərifova poetik nümunələrdə İlham Əliyevin obrazının xalqla, millətlə bərabər, qələbə əldə etmiş Ordumuzla ayrılmaz, bütöv şəkildə təqdim edilməsinə toxunur. Müəllif obrazlar içərisində vətən uğrunda canından keçməyə hazır olan əsgərlərin, canından keçmiş şəhidlərin ümumiləşdirilmiş obrazlarının olmasını göstərir. Salidə Şərifova Azərbaycan poeziyasında Şəhid obrazının ölməzliyi ilə ədəbiyyatın yaddaşına çevrilməsini vurğulayır.

Tədqiqatçı günahsız qətlə yetirilmiş uşaqların obrazının Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı poeziyasında yer almasını xüsusi qeyd edir. Müəllif bu obrazların özünəməxsus hüzn və kədər ovqatı ilə seçilməsinə toxunur. Salidə Şərifova Azərbaycan poeziyasında qalibiyyət rəmzi olan Şuşa, xalqımızın soyqırımlarından biri olan Xocalı və s. kimi obrazlarla yanaşı, düşmən surətlərinin də yer almasına toxunur. Salidə Şərifova poetik nümunələrdə düşmən surətləri vasitəsilə xalqımıza qarşı törədilmiş mənfur əməllərə işıq salınmasını açıqlayır.

Müəllif Azərbaycan poeziyasında erməni yaraqlılarının surətinin acı reallığı əks etdirən surət olmasını qeyd etməsi özünü doğruldur.

Nəzəriyyəçi alim Qarabağ mövzusunı əks etdirən poemalarda obrazları da geniş tədqiq edir. Obrazları tədqiq edən müəllifin obrazlara yanaşması maraq kəsb etdiyi kimi, əhəmiyyətə də malikdir. Poemalarda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bədii obrazının yaranmasına toxunan müəllif haqlı olaraq vurğulayır ki, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bədii obrazı yalnız Vətən müharibəsinin deyil, bütöv XXI əsr Azərbaycanın obrazı kimi tarixin və bədii ədəbiyyatın yaddaşına həkk olundu. Poemalarda Azərbaycan xalqının təntənəsini təmin edən Milli Ordunun, Azərbaycan Xüsusi Təyinatlı Qüvvələrin döyüşçüləri - “Yaşma”ların, əsgərlərin, şəhidlərin ümumiləşdirilmiş obrazlarının yaradılması müəllif tərəfindən vurğulanır.

Qarabağ mövzusunı əks etdirən hekayələrdə obrazlar nəzm nümunələrində qələmə alınmış obrazlarla eyniyyət təşkil etməsi açıqlanır. Müəllif hekayələrdə obrazlar içərisində döyüşən əsgərlərlə və canını Vətən yolunda qurban vermiş şəhidlərlə yanaşı, dinc əhali arasında müharibə qurbanı olmuş körpə uşaqların, sadə insanların obrazlarının olmasına da toxunur. Azad Qaradərəlinin “Bizə iki qəbir qazın”, Xəyal Rzanın “Kötük baba” hekayələrində müharibə qurbanı olmuş körpə obrazları Salidə Şərifova tərəfindən tədqiqatda təqdim edilir.

Tədqiqatçı hekayələrdə Vətən uğrunda şəhid olmuş insanların obrazlarının yaradılmasını tədqiqatda xüsusi vurğulayır. Azad Qaradərəlinin “Sevgili Vətən” Vətən müharibəsi haqqında hekayələr kitabında əksini tapmış hekayələrdə Milli qəhrəman, şəhid Polad Həşimovun, Milli Qəhrəman, şəhid Mübariz İbrahimovun, Milli Qəhrəman Şükür Həmidovun, şəhid Xudayar Yusifzadənin, şəhid Həsən Rzazadənin, şəhid Cavid Həsənovun, şəhid Teymur Abbasovun, şəhid Məhəmmədəli İbrahimlinin, şəhid Elçin İsmayılovun, şəhid Oktay Səfərovun, şəhid Əmrah Rəcəbovun, şəhid Sənan Abdullayevin, şəhid Xaqani Məmmədovun, şəhid Rövşən İsmayılovun, şəhid Samir Sarıyevin, qazi Orxan Məmmədzadənin, qazi Vidadi Ağagülovun, qazi Sərvin Cavadzadənin, qazi Kamran Həməzyevin yaddaqalan obrazlarının yer alması qeyd edilir.

Qarabağ Azərbaycandır!

Qarabağ mövzunu əks etdirən povestlərdə obrazlar içərisində ümumiləşdirilmiş obrazların yer tutması monoqrafiyada vurğulanır. Qarabağ mövzusunda qələmə alınmış romanlarda obrazlara diqqət yetirən müəllif birinci tip “Qarabağ romanı”nda əsas qəhrəmanın itki və məğlubiyyətlərinə baxmayaraq, əzəli torpaqlarında azad, asudə yaşamaq haqqına malik Azərbaycan xalqı olmasını göstərsə, ikinci tip “Qarabağ romanı”nda isə əsas qəhrəmanın əzəli torpaqlarını azad edən Azərbaycan Ordusu, Azərbaycan zabiti və əsgərləri olmasını göstərir.

Salidə Şərifova “Qarabağ romanı” janrında qələmə alınmış roman nümunələrində mübarizə aparan, ana-bacılarının namuslarını qorumağa çalışan azərbaycanlıların, Azərbaycan Ordusunun zabit və əsgərlərin obrazlarının əksini tapmasını geniş təhlil obyektinə çevirir. Tədqiqatçı “Qarabağ romanı” janrında qələmə alınmış əsərlərin simvolik obrazlarla zəngin olması məqamına da aydınlıq gətirir. Tədqiqatçımız hər iki tip “Qarabağ romanı” nümunələrində insanların daxili iztirablarının ifadəsinin üstünlük təşkil etməsinə toxunur. Vüsal Nurunun “Qaraqaşlı” romanında İbad Hüseynovun, Azad Qaradərəlinin “Cəbrayıl əfsanəsi” romanında Cəbrayıl Dövlətzadənin, Güllü Məmmədovanın “Fatehlərin zəfəri” (Xüsusi təyinatlılar) sənədli romanında Anar Əliyevin, Tehran Mənsimovun və bu kimi adlarını xalqın tarixi yaddaşlarında həkk etdirmiş tarixi şəxslərin obrazları canlandırılır.

Müəlliflərin təqdim etdikləri obrazların həm Birinci Qarabağ müharibəsinin, həm də Vətən müharibəsinin zabit və hərbiçiləri olması tədqiqatçı tərəfindən vurğulanır. Salidə Şərifova “Qarabağ romanı” nümunələrində komandir obrazının iki aspektdə təqdim edilməsinə toxunur. Müəllif iki aspektdə təqdim edilən komandir obrazının mahiyyətini açıqlayır. Təsvir edilən komandirin əsgərlərini sevən, hərbi heyətin qayğısına qalan fədakar komandir olması və ya da əsgərlərini, hərbi heyəti satan komandir kimi təqdim olunmasına toxunur.

Ədəbiyyatşünas alim birinci tip “Qarabağ romanı”na aid etdiyi Vüsal Nurunun “Qaraqaşlı” romanında Azərbaycan Ordusunun satqın zabiti olmasına aydınlıq gətirir. Keçəl Komandirin surətini Azərbaycan Ordusunun satqın zabiti kimi təqdim edir. Salidə Şərifova Birinci Qarabağ müharibəsini əks etdirən romanlarda satqın obrazının təsvir edilməsini həyat reallığını əks etdirən acı həqiqət kimi təqdim etməsində haqlıdır.

Salidə Şərifova erməni surətlərinin “Qarabağ romanı”nda yer almasına nəzər salır. Müəllif erməni yaraqlılarının obrazlarını erməni terrorçusu (işğalçısı) kimi təqdim edir və ermənilərə xas səciyyəvi xüsusiyyətləri qruplaşdırmağa nail olur. Müəllif bunu aşağıdakı kimi qruplaşdırır: “erməni terrorçusunun (işğalçısının) Azərbaycan və azərbaycanlılarla əlaqəli olması; erməni terrorçusunun (işğalçısının) neofaşist ideoloji dəyərlərə riayət etməsi; erməni terrorçusunun (işğalçısının) daxili aləminin insanlıq və humanistlik böhranına məruz qalması; erməni terrorçusunun (işğalçısının) kəskin mənəvi-psixoloji sindroma məruz qalması; erməni terrorçusunun (işğalçısının) məhv edilməsi.” Maraqlı məqam odur ki, nəzəriyyəçi alim təsvir edilən ermənilərin, yəni erməni terrorçularının (işğalçıların) millətimiz arasında böyüməsinə toxunur. Tədqiqatçı erməni terrorçusunun (işğalçısının) keçirdiyi insanlıq və humanistlik böhranını onun daxili aləmini tamamilə dəyişməsinə, həmçinin kəskin mənəvi-psixoloji sindroma səbəb olmasına da aydınlıq gətirir.

Salidə Şərifova Qarabağ mövzunu əks etdirən dram əsərlərində, ssenarilərdə, filmlərdə obrazların xalqın qan yaddaşını əks etdirməyə xidmət etməsini vurğulayır. Müəllif obrazlar arasında tarixi şəxsiyyətlərin prototiplərinin yaradılması amilinə toxunur. Qəşəm Nəcəfzadənin “Ölüm qaldı o dünyada” pyesində Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Albert Aqarunovun, Leyla Bəyimmin və Yefim Abramovun “Xəyalpərəst oğlanlar” pyesi əsasında səhnələşdirilmiş “Yarımçıq qalmış...” tamaşasında “dördgünlük müharibənin”, yəni Aprel hadisələrinin qəhrəmanı Samir Kaçayevin, Vüsal

Qarabağ Azərbaycandır!

Nurunun ssenarisi əsasında çəkilmış “Xüsusi təyinatlı İbad” tammetrajlı bədii televiziya filmində İbad Hüseynovun, “Mübarizlik zirvəsi” sənədli filmində şəhid Mübariz İbrahimovun və digər Qarabağda vuruşmuş, canından keçmiş vətən oğullarının bədii obrazı olmasına aydınlıq gətirir.

Bədii dili

Salidə Şərifova monoqrafiyada elmi publisistikanın təsvir üslubları və bədii dilinin bədii publisistikanın təsvir üslubları və bədii dilindən fərqlənməsinə, ictimai həyatda etiraf edilə bilməyən, mövcud olan konflikt və problemləri obrazlı dillə özündə ehtiva etməsini vurğulayır.

Monoqrafiyada özündə ifadəlilik və standartlığı birləşdirən publisistikanın dil və üslub, bədii, obrazlı, təsvir vasitələri zənginliyi ilə seçilməsini vurğulanması diqqətdən yayınmır. Müəllif elmi publisistikanın və bədii publisistikanın təsvir üslubları və bədii dilinin bir-birilərindən fərqlənmələrinə də toxunur.

Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən şeirlərin bədii dilinin özünəməxsus şəkildə əks etdirilməsi, ədəbi dilin daima inkişafda olmasının vurğulanması özünü doğrulda bilir. Salidə Şərifova nəzmdə yaranan neologizmlərə toxunur, Vətən müharibəsindən sonra qələmə alınmış poetik nümunələrdə “itqovan” neologizminə aydınlıq gətirir.

Qarabağ mövzusunun əks etdirən poemaların bədii dilinin zəngin olması vurğulanır. Tədqiqatçımız Qarabağ mövzusunun əks etdirən poemaların bədii dilinin zəngin olmasını Azərbaycan dilinin zənginliyinin nəticəsi kimi dəyərləndirir. Qarabağ mövzusunun əks etdirən hekayələrin bədii dilinin zəngin olduğu qədər sadə olmasına toxunan ədəbiyyatşünas alim onu xüsusi vurğulayır ki, hekayələrin bədii dili obrazlaşdırılmış şəkildə təqdim edilməsi ilə maraq kəsb edir. Hekayələrdə ritorik suallara tez-tez müraciət edilir. Salidə Şərifova ritorik suallara tez-tez müraciət edilməsinin səbəblərinə aydınlıq gətirir. Bunu hekayə müəllifinin çatdırmaq istədiyi fikirlərin qüvvətli şəkildə təqdim edilməsi məqsədi güdməsi ilə əlaqələndirir. Salidə Şərifova hekayələrdə simvolları istifadə edilməsini də vurğulayır.

Tədqiqatçımız Qarabağ mövzusunun əks etdirən povestlərin bədii dilini də tədqiqatın obyektinə çevirir. Müəllif Qarabağ problemlərini əks etdirən povestlərdə nəzm nümunələrinin yer almasına diqqət yönəldir. Bu nəzm nümunələrinin Qarabağla bağlı olması da açıqlanır.

Salidə Şərifova Qarabağ mövzusunun əks etdirən romanların bədii dilində dialektizmlər, arxaizmlər, neologizmlər, varvarizmlər, vulqarizmlər və s. kimi bədii dilin tərkibinə aid olan anlayışlara müraciət edilməsinə tez-tez rast gəlinməsinə toxunur. Müəllif bu amilin romanların bədii dilinə xələl gətirməməsinə, əksinə zənginləşdirməsinə aydınlıq gətirir. Romanların dilində dialektizmlərə, arxaik sözlərə tez-tez müraciət edilməsi tədqiqatçımız tərəfindən açıqlanır.

Romanlarda hadisələrin təqdimi zamanı rəmzlərdən, simvolları istifadə edilmə məqamı Salidə Şərifova tərəfindən vurğulanır.

Nəticə

“Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzusunun əks etdirən əsərlərin janrı xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili” monoqrafiyası kompleks tədqiqat xarakteri daşıyır. Salidə Şərifova bir əsər çərçivəsində bütün bədii növ və janrlara, müxtəlif incəsənət sahələrinə müraciət edərək nümunələr verir. Bu nümunələr əsasında müxtəlif növ və janrların, müxtəlif sahələrin bir mövzunu necə əhatə etməsini göstərir.

Qarabağ Azərbaycandır!

Tədqiqatçının Qarabağ mövzunu əks etdirən əsərlərin ədəbi növ və janrlarda, publisistikada, incəsənətin müxtəlif sahələrində tədqiq etməsi onun metodologiyasının tərkib hissəsi kimi də özünü əks etdirir.

Monoqrafiyada akademizm, müqayisəli analiz metodu əsərin elmiyini, ədəbiyyatşünaslıq baxımından əhəmiyyətini göstərir.

Filologiya elmləri doktoru Salidə Şərifovanın “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzunu əks etdirən əsərlərin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili” monoqrafiyasında ilk dəfə tədbiq edilən bölgü və istifadə edilən metodologiya gələcəkdə Qarabağ mövzusuyla əlaqədar tədqiqatlarda nəzərə alınmaqla mühüm elmi nəticələrə gəlinməsinə müsbət təsir göstərə bilər. Monoqrafiya Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzunu nəzəri baxımdan geniş tədqiq edən əhəmiyyətli tədqiqat nümunəsi kimi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özünə yer tapacaqdır.

Filologiya elmləri doktoru Salidə Şərifovanın “Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ mövzunu əks etdirən əsərlərin janr xüsusiyyəti, problematikası, obrazları və bədii dili” adlı monoqrafiyasına Ön söz